

Dr HAMDI HASAN
(Skopje)

TURKIJE KAO POSEBAN ŽANR TURSKE NARODNE POEZIJE
TURSKE NARODNOSTI U JUGOSLAVIJI OBJAVLJENE
U ČASOPISU »SESLER«

U toku viševekovne vladavine Turci su u našim krajevima razvili veoma bogatu kulturu na svim poljima materijalnog i duhovnog života naših naroda, a književnost je bila jedna od najrazvijenijih, ako ne i najrazvijenija oblast duhovne kulture. Pored umetničke književnosti koja se na našem tlu počela razvijati još od XV veka i koja je dala turskoj književnosti veliki broj eminentnih imena,¹ na ovom podneblju Turci su razvili veoma bogatu i raznovrsnu narodnu književnost², koja je od velikog značaja za proučavanje kulturne prošlosti kako turskog tako i drugih jugoslavenskih naroda.

S obzirom na to da su posle balkanskih ratova kulturni život i književno stvaranje na turskom jeziku u Jugoslaviji svedeni samo na usmenu tradiciju, ova književnost predstavlja jedini kontinuitet poetske reči koja kod nas turski klasicizam spaja sa savremenom književnošću posle Drugog svetskog rata. Tako se, zahvaljujući ovoj književnosti, pesnička nit, negovana vekovima, nije kidala sve do naših dana.

— Ovaj prilog predstavlja nešto izmenjen oblik jednog dela moje magisterske teze, odbranjene 1984. godine na beogradskom Filološkom fakultetu pred komisijom koju su sačinjavali: dr Slavoljub Đinđić, redovni profesor, dr Rade Božović, vanredni profesor i dr Darko Tanasković, vanredni profesor istog fakulteta.

1. Hazim Šabanović napominje da je samo Bosna dala istočnim književnostima preko dve stotine pisaca. V. Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, s. 15; V. Boškov, u svom članku »Turska književnost u Jugoslaviji«, Enciklopedija Jugoslavije, VIII, s. 399-402, ističe da je turska književnost u našim krajevima (Skoplje, Sarajevo, Priština i sl.) cvetala još u drugoj polovini XV veka.
2. Terminom »narodna književnost« u ovom prilogu podrazumevamo, pre svega, usmene narodne tvorevine anonimnih stvaralaca, tj. folklornu književnost.

Narodno pesništvo je u takvim uslovima imalo veoma značajnu ulogu, pošto je pisana književnost stagnirala. U vreme stagnacije naročito je bila snažna i izrazita uloga lirskog narodnog pesništva, jer je ono pratilo ne samo intimni i porodični već i društveni život čoveka. Zato se lirsko narodno pesništvo naših područja uzdiglo do najvišeg nivoa usmene umetničke reči i bogatstvom i raznolikošću motiva i izražajnih sredstava izrazilo je visok stepen duhovnog i emotivnog života turskog naroda u ovim krajevima.

Međutim, najveći razlog nedovoljnog interesovanja i zapostavljenosti ove veoma značajne oblasti narodne kulture svakako treba tražiti u potcenjivačkom tretmanu koji je ova književnost imala kroz čitav period osmanskog klasicizma. Jer, čitava škola divanske poezije osporavala joj je bilo kakvu umetničku i estetsku vrednost. Kao rezultat takvog odnosa, najveći deo ove građe bio je prepušten stihiji zaborava. Zbog toga danas imamo veoma malo zapisanih starih primera ove književnosti.

Na tragove prvog interesovanja za tursku narodnu književnost kod nas nailazimo krajem XVI veka. Kao prvi zapisivač ove književnosti javlja se Nikola Palinić koji je 1590/91. godine zabeležio nekoliko ljubavnih pesama, po svojoj prilici narodnih.³ Zatim, u XVII veku, odnosno 1657. godine, nailazimo na zbirčicu od 18 pesama zapisanih u Zborniku Mihe Martelinija iz Dubrovnika, koja ujedno predstavlja prvi veći odjek turske narodne književnosti kod nas. Međutim, ako se izostave neke narodne pesme sa istorijskom tematikom (s obzirom na to da su njihovi autori poznati), koje se katkada javljaju u nekim beležnicama, tzv. džonk (cönk — lična beležnica), kao što su, na primer, pesme o sarajevskoj katastrofi (1697)⁴, o opsadi Zvornika (1717)⁵, Banjaluke (1736/37)⁶ i Šapca (1804)⁷, na druge zapise turske narodne književnosti u našim krajevima nailazimo tek posle prvog svetskog rata, tj. u trećoj deceniji ovoga veka.

Jedan od najznačajnijih zapisivača turske usmene književnosti iz ovog perioda jeste Tadeus Kovalski (Tadeusz Kowalski) koji je u svom radu »Osmansko-turske narodne pesme iz Makedonije⁸ ob-

3. Derviš Korkut, »Turske ljubavne pjesme u Zborniku Miha Martelinija iz 1657. g.«, POF, VIII-IX/1958-59, Sarajevo, 1960, s. 37-62.

4. Mehmed Handžić, *Sarajevo u turskoj pjesmi*, Glasnik IVZ., XI, XII, Sarajevo, 1943, s. 161-280.

5. Fehim Nametak, *Opsada Zvornika 1717. u pjesmi na turskom jeziku*, POF 32-33, 1982-83, Sarajevo, 1984, s. 109-115; Vančo Boškov, *1717 Yılı Zvornik Kuşatmasına Ait Bir Türküsü*, Sesler, br. 184, Üsküp, 1984, s. 109-115.

6. Lamija Hadžiosmanović, *Dvije neobjavljene pjesme o banjalučkom boju iz Kadićeve Hronike*, POF XXII-XXIII/1972-73, Sarajevo, 1976, s. 315-329; Enver Mulahalilović, *Jedna pjesma na turskom jeziku o boju pod Banjalukom*, GIVS u SFRJ, br. 1, Sarajevo, 1984, s. 57-72.

7. Ljubinka Rajković, *Opsada Šapca 1805. godine u turskoj pjesmi*, PKJIF., XL, 1-2, Beograd, 1974, 7116-17; isto: *Birinci Sırp Ayaklanması Sırasında Bögürdelen'in Kuşatması Üzerine Yazılmış Bir Türk Halk Şiiri*, Sesler, br. 79-80-81, Üsküp, 1973, s. 102-108.

8. Tadeusz Kowalski, *Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien*, WZKM, XXXIII, Wien, 1926, s. 166-231. O ovom radu T. Kovalskog F. Bajraktarević je napisao prikaz, objavljen u Glasniku skopskog naučnog društva, knjiga III, Skoplje, 1928, s. 319-320.

javio 63 narodne pesme i jednu priču, koje je za vreme prvog svet-skog rata zabeležio od jednog turskog vojnika rodnom iz Makedonije. Ovdje bismo pomenuli i Glišu Elezovića koji je, u periodu između dva rata, sakupio veoma bogatu i raznovrsnu folklornu građu o narodnom životu, običajima i verovanjima muslimana, i objavio je u časopisu »Južna Srbija«. On je 1925. godine u istom časopisu objavio i 60 manija sakupljenih među turskim stanovništvom u Skoplju.⁹

Od naših sakupljača i istraživača usmenog stvaralaštva pomenuli bismo i poznatog etnologa i folkloristu Tihomira Đorđevića koji je 1934. godine u Ohridu zabeležio jednu tursku narodnu pesmu¹⁰, koju je godinu dana kasnije zabeležio i F. Bajraktarević.¹¹

Na ovom polju vredno je napomenuti i priloge poznatog nemačkog istraživača narodne književnosti jugoslavenskih naroda, Alojza Šmausa (Alois Schmaus), koji su takođe dragocen doprinos izučavanju narodne književnosti turske narodnosti u Jugoslaviji. On je objavio i dva priloga o turskoj narodnoj poeziji, od kojih se jedan odnosi na tursku pesmu o zauzeću Budima (*Türkisches Lied von der Einhame Ofens*), a drugi na jednu tursku uspavanku (*Türkisches Wiegenlied*)¹².

Pesma o zauzeću Budima, koju je Šmaus zabeležio u Prištini, za nas je veoma značajna jer sadrži reminiscenciju na dosta daleku prošlost, tj. sećanje Turaka na zauzeće Budima od strane »Nemaca«, godine 1686.¹³

Prvo interesovanje za tursku narodnu književnost među samim pripadnicima ove narodnosti kod nas javlja se tek posle drugog svet-skog rata. Posle oslobođenja, u SR Makedoniji, a zatim i u SAP Kosovu, osnivanjem prvih listova i časopisa na turskom jeziku, pojavilo se i interesovanje za narodnu književnost. U ovim publikacijama, pored pisane, objavljeni su i razni primeri iz narodne književnosti. Prvi primer iz ove oblasti javlja se već u prvom broju

9. Gliša Elezović, *Derviški redovi muslimanski. Tekije u Skoplju*, Crkva i Život (poučni, religiozno-popularni časopis) god. IV, br. 9 i 10. Skoplje, 1925, s. 331-363. Objavljeno je i u časopisu Južna Srbija, knj. IV, br. 44 i 45 (juli-decembar, 1924), s. 954-969; br. 48 (maj, 1925) s. 105-116.
10. Tihomir Đorđević, *Naš Narodni život*, knj. X, Beograd, 1934.
11. F. Bajraktarević, *Turski spomenici u Ohridu*, POF, V, 1954/55, s. 111 i dalje.
12. Alois Schmaus, *Gesammelte Abhandlungen III*, Dr. Rudolf Trofenik, München, 1971, s. 371-373; 374-375. Objavljeni su i u Prilozima proučavanju narodne poezije. V. *Turska pesma o zauzeću Budima (1686)*, (*Türkisches Lied von Einhame Ofens*), Prilozi proučavanju narodne poezije, 1937, IV, 2, s. 264-266; i *Jedna turska uspavanka Türkisches Wiegenlied*, Prilozi proučavanju narodne poezije, 1938, V, 2, s. 267-269.
13. U navedenom prilogu Šmaus ističe da je među turskim pesmama, koje su se nekada pevale po gradovima Makedonije i Južne Srbije, najviše bilo ljubavnih, dok su balade i pesme o lokalnim događajima srazmerno retke. Zanimljive su pesme o životu krijumčara, o ljubavi Turčina prema hrišćanskoj devojci ili o skandaloznim događajima (»chronique scandaleuse») u određenom mestu. Ova njegova konstatacija za nas je dosta značajna, jer, i pored toga što je doneta na osnovu relativno manjeg broja primera, za ovu književnost važi i danas skoro bez izuzetaka.

lista na turskom jeziku kod nas, »Birlika« (Jedinstvo), 23. decembra 1944. godine. To je narodna pripovjetka objavljena pod naslovom *Birlik Dirlik* (Jedinstvo je Život). Ovaj naslov ujedno aludira i na naslov lista.¹⁴ Međutim, moramo odmah napomenuti da se ovi primeri, koji, tako reći, simbolično predstavljaju pojedine žanrove usmene književnosti, javljaju povremeno i veoma retko.

Za proučavanje izvornih dela turske usmene književnosti kod nas od posebnog značaja je zbirka pesama »Rumelijske turkije«, koju je pripremio i objavio Mustafa Ramiz 1958. godine u Istanbulu. Ova zbirka sadrži 80 turkija pevanih u raznim krajevima SR Makedonije od prvih decenija ovoga veka.¹⁵ Veliki deo tih pesama srećemo i među turkijama kasnije objavljenim u »Birliku«, posebno u časopisu »Sesler« (Zvuci). Autoru ove zbirke može se zameriti što, osim podataka o pripadnosti pojedinih turkija koje mestimično navodi uz sam njihov naslov, ne daje nikakve druge informacije o tome kada, gde i od koga je navedene turkije slušao. Ovakav odnos, kao i mestimične modifikacije sadržine na koje se katkada nailazi, pobuđuje kod čitalaca sumnju u autentično navođenje turkija.¹⁶ Međutim, i pored ovakvih primedbi koje se odnose na veoma mali broj pesama, zbirka je za nas od posebnog značaja, jer sadrži dobar deo pesama koje danas samo fragmentarno srećemo. Njen pravi značaj je u tome što je skoro polovina pesama notirana, pri čemu je sačuvana i njihova melodija kao bitna komponenta za celovito proučavanje.

Svi dosadašnji zapisi i prilozi iz date oblasti govore nam da se interesovanje za nju javljalo od slučaja do slučaja. Zbog takvog stihijnog odnosa, velikom delu ovih bisera usmene narodne književnosti pretila je ozbiljna opasnost potpunog zaborava. Upravo zbog zapostavljenosti koju su, pored ostalog, uslovile nova civilizacija i visoka tehnika, pojedini autori u člancima objavljivanim u »Birliku« ukazivali su na ovu opasnost. Jedan od članaka koji posebno ukazuje na ovu činjenicu jeste prilog Galabe Palikruševe, objavljen u

14. Ovaj naslov, inače, predstavlja jednu poslovicu koja je u Rečniku Ö.A. Aksoja registrovana pod br. 1621 i glasi: »Nerde birlik, orda dirlik« (Gde ima sloga, tu ima i života). Vidi Ö.A. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü*, III. *Baskı*, TTKB, Ankara, 1981, s. 323. Istu poslovicu srećemo i među našim poslovicama u »Sesleru« a koje su objavljene u obliku »Dirlik Birliktir« (Život je sloga), (br. 29, 1968, s. 58), i »Dirlik birlikle olur« (Život se slogom stvara), br. 41, s. 79.

15. Mustafa Ramiz, *Rumeli Türküleri*, Hadise Yayinevi, Istanbul, 1958.

16. Na strani 6. pomenute zbirke M. Ramiza nailazimo na turkiju *Vardar Ovası* koja je opštepoznata turkija u SR Makedoniji i SAP Kosovu. Međutim, ona je kod nas poznata pod imenom *Šar Dağından Kalakar Kazlar*, što ujedno predstavlja i prvi stih pesme. U Zbirci M. Ramiza došlo je do zamene između geografskih naziva *Šar* (planina kod Tetova) i *Maja* (planina u severozapadnom delu evropskog dela Turske), što je svakako greška, jer u turkiji se pominje naša reka Vardar, koja teče kroz padine planine Šar i koja nema nikakve veze sa Majom u Turskoj. Na slična odstupanja od autentičnog teksta nailazimo i u nekim drugim turkijama, ali, s obzirom na predmet našeg priloga, nećemo ih ovde pojedinačno pomenuti.

»Birliku« 28. aprila 1962. godine. Autor u ovom prilogu, pod naslovom »Turkiye koje iščezavaju« (Kaybolan Türküler), na veoma suggestivan način izražava, između ostalog, svoju zabrinutost i žaljenje zbog iščezavanja velikog broja turkija od kojih se ona seća samo nekih. Tokom vremena, saznanje o vrednosti i značaju usmenih tvorina permanentno je raslo i među pripadnicima turske inteligencije kod nas, a u prvom redu među članovima redakcije »Birlika«. To se može zaključiti po tome što su oni poslednjih nekoliko godina, uoči osnivanja časopisa »Sesler« (1965), za narodnu književnost odvajali nekoliko stranica štampanih kao poseban dodatak (*özel ilave*). To je ujedno bio i prvi pokušaj u stvaranju uslova za redovno objavljivanje ove građe. Međutim, ni to nije ništa bitno promenilo u pogledu celovitog rešavanja datog problema, mada se na taj način dosta uticalo na stvaranje odgovarajuće atmosfere za kasnije poduhvate.¹⁷

Realne mogućnosti za permanentno objavljivanje folklorne književne građe ipak su nastale tek osnivanjem »Seslera«. Od osnivanja ovaj časopis je igrao veoma značajnu ulogu u sakupljanju i očuvanju folklorne građe iz ove oblasti, koja se u našim krajevima nalazila na pragu iščezavanja.

U folklornoj građi »Seslera« zastupljeni su skoro svi žanrovi usmene narodne književnosti, počev od poezije, pa do proznih vrsta, kao što su priče, predanja, običaji i sl. Međutim, odmah pada u oči da je poezija u odnosu na prozu daleko više zastupljena. To, najverovatnije, proizlazi iz toga što je beleženje poezije mnogo lakše naročito kada sakupljači na terenu ne koriste tehnička sredstva.

Od poetskih oblika, prostorno su najzastupljenije Turkiye. Ovaj žanr, zajedno sa svadbenim pesmama i manijama, koje se u narodu katkada identifikuju sa turkijama, zauzima više od dve trećine prostora, tako da njihov ukupan broj prelazi cifru od 850 tekstova.

S obzirom na činjenicu da su turkije najomiljenije i najrasprostranjenije pesme u turskoj narodnoj poeziji, kao i zbog njihove masovne zastupljenosti u ovom časopisu, u ovom prilogu ćemo se zadržati samo na njima, kao posebnom žanru ove poezije.

Koren termina *t u r k i* (*türkü*) je reč *T u r k* (*Türk*), na koju je došao sufiks za nisbe »i«: *Türk + i = türkî* — odnosno *türkü*.¹⁸

Iz opširnije studije Hikmeta Dizdaroglua saznajemo da, sa veoma malim razlikama, slične definicije ove drevne književne vrste daju i drugi istraživači kao što su: Ahmet Talat Onaj, Ahmet Kutsi

17. Polazeći od svega navedenog, mi smo skloni uverenju da je potreba za sakupljanjem i objavljivanjem folklorne građe, između ostalog, jedan od preduslova koji je uticao na osnivanje ovog časopisa. U prilog tome govori i činjenica da su članovi Redakcije časopisa, bojeći se stimulativnog odnosa prema sakupljačima, tolerisali objavljivanje istih pesama po dva ili više puta.

18. H. Dizdaroglu, *Halk Şiirinde Türler*, TD., Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, sayı 207, Ankara, 1968, s. 257; Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, KBY, 365, THKES, 10, Ankara, 1981, s. 189.

Tedžer, Edmond Sose (Saussey) i dr.¹⁹ Međutim, ove definicije su u suštini uopštene i ne otkrivaju nam sve karakteristike ove vrste pesama. Definicija koju daje poznati turski folklorista P. N. Boratav, »Turkiye su pesme anonimnih sastavljača koje se stvaraju i razvijaju u usmenoj narodnoj tradiciji i koje se, s vremena na vreme, (i s mesta na mesto), mogu menjati u odnosu na sadržinu i formu (obogaćivanje, deformisanje, razlaganje) i, na kraju, koje se uvek recituju uz neku melodiju«,²⁰ takođe ne menja ništa bitnije u odnosu na razlikovanje ove vrste od ostalih, a naročito od onih koje su joj slične, kao što su, na primer, manije. Kao rezultat ovakvih uopštavanja u pogledu definisanja pesme turki i mani, u praksi se ova dva pojma najčešće mešaju, tako da se u nekim slučajevima folklorni materijal objavljuje pod dvojnim naslovima, pri čemu se daje prednost jednima nad drugim.²¹

U svim definicijama koje su dali gore spomenuti autori javlja se muzička komponenta kao glavni element. Tako Boratav u navedenom delu ističe da »ma koje forme bila jedna turkija, nju pre svega određuje njena melodija.«²²

Razgraničavanje turkije kao posebne vrste usmene narodne poezije od bitnog je značaja. Dosadašnji pokušaji u rešavanju ovog problema nailazili su na velike poteškoće. Jer, kako ističe J. Blašković, rešavanje forme nije tako lak i jednostavan posao. Rešavanje forme turkija povezano je sa nekoliko drugih problema. Kao prvo, nameće se problem analize turkija zajedno sa njihovim melodijama; drugo, diferencijacija narodnih turkija od drugih turkija i, na kraju, pronalaženje turske melodije.²³

J. Blašković se osvrnuo na jedno suštinsko pitanje, jer se turkije javljaju u najrazličitijim formama, strukturama i melodijama. Kao što konstatuje H. Dizdaroglu, smeštanje turkija u neku određenu shemu i uverenje da su turkije samo one pesme koje ulaze u datu shemu, mogu nas dovesti do pogrešnih rezultata. Sve vrste pesama koje se pevaju uz neku melodiju u narodu su prihvaćene kao turkije.²⁴ Ovaj pojam je u narodu toliko uopšten da su u nekim džonkovima i »starim časopisima murabbe pa čak i gazeli označeni pod ovim naslovom.«²⁵ Iz svega ovoga može se videti sa kakvim teškoćama se susrećemo pri pokušaju da turkiju odredimo i vežemo za jedan određeni tip. Dakle, melodija i dalje ostaje kao osnovna ka-

19. H. Dizdaroglu, *Ibid.*, s. 257.

20. P. N. Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, GY., Istanbul, 1969, s. 163.

21. Zbog nemogućnosti strogog razgraničavanja termina *turki*, u praksi se ovaj termin najčešće meša sa *manijom*. Zato neki sakupljači narodnog blaga pokazuju nesigurnost u određivanju *turkije*, pa se primeri ove vrste ponekad objavljuju pod dvojnim nazivima: kao *turkije*, a u zagradi *mani* ili obratno, kao *manije* i *turkije*. V. Alaettin Aydın, *Doğu Karadeniz Köylerinden Türküler — Karadeniz Manileri*, FD., sayı 25, Istanbul, 1972, s. 6.

22. P. N. Boratav, *Ibid.*, s. 171.

23. H. Dizdaroglu, *Ibid.*, s. 258.

24. *Ibid.*, s. 258; Boratav, *Ibid.*, 162.

25. H. Dizdaroglu, *Ibid.*, s. 258.

rakteristika turkija. Prema tome, njihova se diferencijacija ne zasniva na formi, već na melodiji.²⁶

Turkija je jedna od najstarijih vrsta turske narodne pesme. Riza (Riza) Nur napominje da se o njoj kao o posebnoj vrsti prvi put govori u delu poznatog turskog pisca iz XV veka, Ali Šir Nevaija, pod naslovom *Mizan-ül — Evzan*.²⁷ U prilog ovome i Mahmut Ragip (Ragip) Gazmihal ističe da su se prvi primeri turkija pojavili početkom XV veka u Horasanu.

U turskoj književnosti na tlu Anadolije turkije ne sežu dublje od XVI veka. Prvi tekst turkije kao književne vrste dao je Oksuz (Öksüz) Dede. Ove turkije, koje su sastavljene od kratkih strofa od po tri stiha i refrena od po dva stiha, ispevane su u narodnom metru po metričkom obrascu od osam slogova.²⁸

KLASIFIKACIJA TURKIJA

Narodne pesme, koje žive u narodu pod nazivom turkije, a čiji je samo manji deo objavljen u časopisu »Sesler«, javljaju se u različitim formama i sa različitim temama. Radi bolje preglednosti, mi ćemo ih klasifikovati po formi i po temama.

A. KLASIFIKACIJA TURKIJA PO OBLIKU

Forma je jedna od bitnijih komponenata za klasifikaciju narodnih pesama. U tom pogledu, turkije objavljene u časopisu »Sesler« pokazuju karakteristike slične onima u Turskoj, kao i onima kod drugih turskih naroda (Krim, Azerbejdžan i dr.). Zajednička odlika naših turkija i onih iz pomenutih područja sastoji se u tome što su i jedne i druge pevane u formi košma (košma) i mani (mani). Ovo su dve osnovne forme iz kojih su raznim modifikacijama nastali svi ostali oblici.

Ma koliko da je forma bitan element za određivanje turkije, ona nije i odlučujuća. Svaka turkija, bez obzira na formu u kojoj se javlja, uvek je praćena nekom melodijom koja je, svakako, najbitniji element za njeno determinisanje. Muzička fraza, kao bitan

26. M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ücüncü Basım TTK., Basımevi, Ankara, 1976, s. 246, fus nota br. 94.

27. Fuad Köprülü u vezi s tim napominje da Ali Šir Nevai, govoreći o nekim pesničkim oblicima čagatajske književnosti, ističe da su se među čagatajskim narodom komponovale neke surude (*sârûd*), odnosno turkije, prema određenom kvantitativnom metru: fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilât (-u, -u, -u, -u). V. M. F. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK., Basımevi, Ankara, 1966, s. 346-347.

28. M. F. Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, GB., Ankara, 1962, s. 59-64. Köprülü u ovoj knjizi ispravno primećuje da pojedine pesme ovog narodnog pevača veoma podsećaju na rumelijske turkije. Ova sličnost je najupadljivija u njegovoj pesmi, u knjizi označenoj pod brojem 13, koja je posvećena Ferhad Paši, gde padaju u oči vokacije *be!* i *bre!* svojstvene narodnoj poeziji rumelijskih Turaka.

elemenat turkije, neminovno za sobom povlači razne promene u tekstu same pesme kao što je, na primer, produženje ili skraćivanje stiha. Ovo proširivanje obično se postiže otezanjem ili produžavanjem slogova uzvicima kao što su: *aman! uf! oh! hey! oy! vay!* i sl. i može da bude unutar samog stiha, kao i na njegovom kraju ili na početku. Tako se jedan stih, čiji je metrički obrazac 4+4, zbog ovoga može proširiti na 4+(2)+4, što ćemo ilustrovati jednom strofom uzetom iz turkije zabeležene u Skoplju:

*Mendilimin aman uci düğüm
Hefte geçmez olur düğün
Bilemedim nedir bugün
Fırak fırak fıraklandım
Yarı gördüm meraklandım*

(Ses. br. 50, str. 113)

Ova proširivanja ili skraćivanja evidentna su i u okviru strofe: kao što se strofa od četiri stiha može proširiti dodavanjem jednog ili dva stiha, tako može da bude i osakaćena, odnosno može izgubiti svoj poslednji stih, koji se najčešće zamenjuje refrenom. Refren može, a i ne mora, da bude u skladu sa metrom prethodnih stihova, kao što je slučaj sa turkijom pod naslovom *Cami Duvarında Bulmuşım Bir İnci*:

*Cami duvarında aman bulmuşım bir inci
Sözüne inanmam, senin cibi yalancı
Bodovam tutarse olursun dilenci
Koyverin yarımı eğlensin, biraz aldansın.*

(Ses. br. 21, str. 42)

U pojedinim primerima izgubljeni stih se nadoknađuje refrenom od dva stiha koji se obično ponavljaju iza svake strofe:

*Ceviz idim ayırdılar dalımdan
koşun dostlar ayırdılar yarımdan
ben korkarım ayrılmaktan ölümden
söyle be doktor ölecek miyim
ölmezden evvel yarımı görecek miyim?²⁹*

(Ses. br. 7, str. 42-43)

Prema formi i rimi, P. N. Boratav turkije deli na pravilne i nepravilne.³⁰ S obzirom na to da naše turkije imaju karakteristike uglavnom slične turkijama iz njegove klasifikacije, mi ćemo se u grupisanju naših turkija poslužiti njegovom klasifikacijom.

29. Jezičke i pravopisne greške koje se primećuju u ilustrovanim primerima, radi doslednosti nismo ispravili.

30. P. N. Boratav, *Ibid.*, s. 170.

Pravilne turkije

1. Turkije sa strofama od po četiri stiha

To su turkije od kojih poslednji stih katrena zauzima mesto refrena i ponavlja se na kraju svake strofe:

a) Refren se ponavlja u svakoj strofi.

Evimizin önü arman
Armanda savrulur saman yar yar aman
Ben Alim'e bulamam derman
Uyan Ali'm uyan be kara gözlüm sar beni
Uyan Ali'm uyan be kara gözlüm sar beni.³¹

(Ses. br. 11, str. 83)

Refreni su uglavnom nastali prema zahtevu melodije. Dužina refrena zavisi od dužine vokacije koja može da bude kraća ili duža od dužine stihova u strofama.

b) Ovom tipu pripadaju turkije koje su komponovane po principu košme; četvrti stih strofe po smislu odgovara trećem, čak i prethodnim stihovima, s tim što se reči četvrtog stiha menjaju u svakoj strofi, kao što se menjaju i rime između poslednjih stihova strofa:

*Bir evler yaptırđım sazan, samandan
İçine girilmez tozdan, dumandan
Bir pınar kazdırđım, urgan yetişmez
Soğuktur suları bir tas içilmez*

— — — — —
Değil miyim be efendim güzeller başı?

(Ses. br. 22, str. 106-107)

Kao što se iz primera vidi, ova turkija se peva po metričkom obrascu 6+5. Međutim, zanimljivo je istaći da se ona javlja u Rad-dovišu u drugačijem obrascu, tj. tako što su stihovi prepolovljeni na svakoj cezuri sa ponavljanjem poslednjeg stiha u strofi:

*Bir evler yaptırđım
Sazdan samandan
İçine girilmez
Tozdan dumandan
Tozdan dumandan.*

(Ses. br. 42, str. 47)

31. Na varijantu ove turkije nailazimo i u Fundamenti. V. P. N. Boratav, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, Wiesbaden, 1965, s. 93.

Treba istaći da ovo nije jedini slučaj koji se da uočiti kod turkija objavljenih u ovom časopisu. Sličnih primera imamo i kod drugih turkija koje su najverovatnije nastale prilikom beleženja folklornog materijala. Ovako osakaćeni stihovi, nastali kao rezultat prepolovljavanja, kao što je ovde slučaj, u znatnoj meri otežavaju klasifikaciju turkija.

c) Postoje turkije kod kojih se četvrti stih strofe na razne načine proširio u refren:

*Şadrvan olsam akayım
Daım yollara bakayım
Sinem dağlara yakayım aman
Yakacak ben mi bulundum?
Hem askerlik hem gurbetlik
Çekecek ben mi bulundum?*

(Ses. br. 71, str. 90)

2. Turkiye sa strofama od po tri stiha

Ovaj tip je nastao od prethodnog oblika, tj. od košme sa strofom od četiri stiha od kojih je četvrti otpao, a na njegovo mesto došao je refren koji se u rimi ne slaže sa strofom. Među našim turkijama ima dosta primera ovoga tipa:

*Bulut gelir sehar ile
Her bir çiçek bahariyle
Herkes sarılmış yariyle
Yağma yağmur, esme deli rüzgâr, yarım yoldadır...
Bulut gelir koşa koşa
Dağ taş aş, aş
Sen efendim binler yaşa
Yağma yağmur, esme deli rüzgâr, yarım yoldadır...³²*

(Ses. br. 77, str. 111)

3. Turkiye sa strofama od po dva stiha

Turkiye ovoga tipa nastale su po analogiji sa turkijama prethodnog tipa, s tim što su umesto jednog ovde otpala dva poslednja stiha, a na njihovo mesto došao je refren što se takođe ponavlja iza svake strofe, tj. distiha:

32. Ova turkija koju srećemo i u Fundamenti, II, s. 96, u našem se časopisu javlja dva puta. Jednom među turkijama objavljenim pod naslovom *Rumeli Türküleri*, zabeležena od strane H. Sulejmana u Skoplju, koju smo mi uzeli kao primer, dok je druga zabeležena u Gnjilanu. Gnjilanska varijanta ima drugačiju dužinu stihova. Poslednji stih, koji je u prvoj varijanti znatno duži od prethodnih, ovde je podeljen na tri stiha od kojih se krajnji ponavlja u malo modificiranom obliku. Na slične promene nailazimo i kod nekih drugih turkija.

*Çıktım Doyran bayırına, Doyran göründü
Kara Yusuf'un palâsı, yere süüründü.
Aman Yusuf, Kara Yusuf gel gayrî eve, gel kıyma bana
Gelemem ağam, gelemem paşam, ben ele geçemem.*

*Bir güzel oynar aman Yusuf, Kara Yusuf, gel gayrî eve
Kıyma bana
Gelemem ağam, gelem paşam, ben ele geçemem.*

(Ses. br. 50, str. 112)

Među turkijama ovoga tipa, čiji je broj među našim primerima dosta značajan, nailazimo i na neke bez refrena. To su turkije koje su sastavljene u formi bejtova, čiji se drugi stih prilikom pevanja ponavlja:

*Haydi Muradiye gidelim eve
On beş sene hapıslığı aldım ben ele (2).*

*Muradiyem biçer biçer buğday sazları
Seni bekler Muradiyem İştîp kızları (2)*

(Ses. br. 2, str. 82)

4. Turkiye sa strofama od po pet stihova

Ove turkije izvedene su od oblika koji ima četverostihovne strofe, ali se vrlo često može izvesti i od strofa sa po tri stiha, kao i direktnim prepolovljavanjem posljednjeg stiha četverostihovne strofe. Razlika između turkija koje su sačinjene od strofa sa po tri stiha i onih koje su sačinjene od strofa sa po pet stihova sastoji se u pravilnom refrenu kod ovih drugih. Ovakve turkije su retke. To su: *Odandıan İndirdiler* (br. 5, str. 122), *Zibânın türküsü* (br. 53, str. 103) i *Kırmızı Gül Arasında* (br. 17, str. 77).

*Sületma beni derdim büyüktür
Ümüdüm cünlüm çoktan sınıktür
Hayatım bana bir koca yüktür
Viran bağında bülbüller üter
Ayan dağında baykuşlar üter*

(Ses. br. 17, str. 77)

5. Turkiye sastavljene u formi mani

To je jedna vrsta turkija koje spadaju u one sa pravilnom formom. Ova vrsta je najbrojnija među tipovima sadržanim u ovom časopisu. Od ukupno 282 turkije, koliko ih ima u »Sesleru«, ovoj vrsti pripada 59. U procentima to je oko 21% od ukupnog broja. Strofe ovih turkija, posmatrane van konteksta celina kojima pripadaju, nisu ništa drugo do mani sa svim odlikama koje karakteriziraju ovu pesničku vrstu. Katreni se na razne načine međusobno spajaju.

Melodija je osnovna nit koja spaja ove katrene. Ako se posmatraju izolovano, predstavljaju samo gotov materijal koji bi se mogao

upotrebiti za bilo koju turkiju. Dakle, u zavisnosti od melodije, katreni pripadaju jednoj ili drugoj turkiji. Ukoliko turkije sačinjene na ovaj način imaju refren, on se menja u svakoj novoj turkiji.

Katreni koji sačinjavaju određenu turkiju međusobno su povezani nekim odrednicama koje mogu biti i lične ūmenice. Međutim, kada se ti katreni prilagođavaju drugoj turkiji, onda se menjaju i reči odrednice:

*Elmayi ata ata
Şeftali sata sata
Dört bir yanım çürüdi
Yalınıs yata yata*

*Elmayı bıçakladım
Sarayı saçakladım
Duydum yarım geliyor
Yastığı kucakladım*

(Ses. br. 14, str. 76)

Kada je reč o turkijama ove vrste, treba istaći da su među njima retki primeri koji poseduju sve karakteristike ove omiljene forme. U velikom broju slučajeva odmah se uočava slogovna disharmonija. Broj slogova u njihovim stihovima kreće se od 5—9, a ponegde i do 10 slogova. U pogledu rime, disharmonija je znatno manja. Taj podatak nam govori da je za narodnog pevača rima mnogo važniji element od metra; rima je ipak važnija za melodiju. Nedostaci koji se javljaju u pogledu metra nadoknađuju se raznim vokacijama (*aman, of, o, hey*), kao i natezanjem krajnjih vokala.

Od ukupnog broja turkija sastavljenih od ovakvih katrena samo 18 imaju čiste, dok 41 pokazuju mešane oblike. Kod njih najčešće nailazimo na metričku neusaglašenost, a ponegde i na neusaglašenost, rime:

*Kahve Yemenden celır
Kokisi destan celır (2)
Sizi cüren yigitler
Evine hasta celır. (2)*

*Şu hanımın aci tatlı sizleri
Çürütti on yedi medili (2)
Başında yazması incili
Şu hanımın kaşı cilzi sürmeli. (2)*

(Ses. br. 21, str. 42—43)

Neppravilne turkije

Veliki deo turkija objavljenih u ovom časopisu odlikuju se, kako u pogledu metričkog obrasca, tako i pogledu rime, obeležjima drukčijim od onih koja smo do sada nabrojali. Izvestan broj ovakvih turkija uopšte nema strofe, što je suprotno tradiciji turske narodne poezije, ali su relativno malo zastupljene — svega oko 17 pesama. Evo jednog primera iz ovih turkija:

*Şeftali yıldız efendim aman
İşte geldim yanına
Bir teselli vir bana
Benim canıma
Kazandıım yadımdım
Güünenmedimî malıma
Süleme bu süzi
Süleme bu süzi*

(Ses. br. 14, str. 70)

Među turkijama koje smatramo nepravilnim, ima i takvih koje su nastale ili kombinovanjem strofa košme sa strofama u jedanaestercu u formi manî, ili spajanjem strofa u formi košma čiji se poslednji stihovi ne rimuju. Turkiye *Bir Evler Yaptırdım Sazdan Samandan*, zabeležena u Skoplju, jedan je od primera ovog tipa turkija:

*Bir evler yaptırdım sazdan, samandan
İçine girilmez tozdan, dumandan
Bir pınar kazdırdım, urgan yetişmez
Soğuktur sularî bir tas içilmez.*

*Bir evler yaptırdım Vardara karşı
Gtyındım kuşandıım, akşama karşı
Bir yüzük yaptırdım olmaz taşından
Değil miyim be efendim güzeller başı*

(Ses. br. 22, str. 106—107)

Vrlo retko nailazimo i na turkiye koje su kombinacije strofa manî i strofa od po tri stiha sa izmešanim slogovnim metrom, kao što retko nailazimo i na takve koje su nastale kombinovanjem strofa manisa strofama od po četiri stiha različitog slogovnog metra. To su turkiye: *Kahve Yemenden Gelir i Siyah Üzüm Salkımlı*.

Turkiye sa dijalogom

Među turkijama u našem časopisu nailazimo na primere gde se turkija odvija u dijalogu majke i kćeri, što je uobičajena pojava u ovoj vrsti pesama i u Turskoj. Majka se obraća svojoj kćeri nizom pitanja vezanih za zanimanja mladića koji bi došli u obzir kao prosci. Među tim profesijama se na kraju spominje i pijanica kao jedan od mogućih kandidata, a devojka, nakon odbijanja svih prethodno nabrojenih zanimanja, pristaje da se uda za pijanicu s motivacijom da je on uvek veseo i da će je voleti:

*Kızım kızım Rahime kızım
gel vereyim seni kızım
çoban olana.
Anam be anam ben varamam ona
onun vardır koyunları
sagdırır bana.*

— — — — —
*Kızım kızım Rahime kızım
 gel vereyim seni kızım
 sarhoş olana.
 Aman be anam ben vardım ona
 içer raki şarabı
 sarılır bana.*

(Ses. br. 15 str 101)

B. KLASIFIKACIJA TURKIJA PO TEMAMA

Raznovrsnost naših turkija u pogledu forme, o kojoj smo govorili u prethodnom poglavlju, ispoljava se i u tematici, i to u još iznijansiranim vidu. Polazeći od znatne raznolikosti tema, sakupljači i proučavaoci turske narodne književnosti podelili su turkije u više grupa. Međutim, ta podela je uglavnom nepotpuna i površna, jer se njome ne obuhvataju sve karakteristike koje građa sadrži.

Među najznačajnijim mogu se navesti klasifikacije Hikmeta Dizdaroglua³³ i P. N. Boratava³⁴. Dizdaroglu tematski deli turkije na: *Ninniler ve çocuk türkülleri* (uspavanke), *Doğa üzerinde türküler* (pesme o prirodi), *Aşk türkülleri* (ljubavne turkije), *Kahramanlık türkülleri* (herojske turkije), *Tören türkülleri* (prirodne turkije), *Eşkiya türkülleri* (odmetničke turkije), *Acıklı olaylarla ilgili türküler* (turkije o žalosnim događajima), *Güldürücü türküler* (komične turkije), *Karşıklı türküler* (turkije u dijalogu) *Oyun türkülleri* (turkije za igru) i *Ölüm türkülleri* (tužbalice). Sličnu klasifikaciju je napravio i Džakit Ezteli (Cahit Öztelli)³⁵ s tom razlikom što njegova klasifikacija ne obuhvata vojničke pesme, o žalosnim događajima i šaljive turkije.

Klasifikacija koju je napravio P. N. Boratav je nešto drugačija. On, naime, turkije deli najpre u dve veće grupe, a onda u šest podgrupa, koje se dalje dele na još detaljnije vrste. Dakle, kod njega imamo nekakvu stepenastu klasifikaciju, od većih ka manjim grupama, a na kraju su pojedinačne vrste. Boratav se ne bavi detaljima svake od ovih vrsta, nego govori samo o njihovim opštim karakteristikama.

U pogledu tema, naše turkije, pored svojih zajedničkih odlika sa onima u Turskoj, imaju i neke svoje posebne karakteristike. Te karakteristike se pre svega ogledaju u nekim novim temama koje su nastale kao rezultat posebnog društvenog života u novoj sredini. Zbog ovih specifičnosti naše turkije ćemo klasifikovati prema jednoj posebnoj klasifikaciji. Ta klasifikacija bi bila sledeća:

1. Uspavanke (*ninniler*)
2. Ljubavne turkije (*ask türülleri*)
3. Vojničke turkije (*askerlik türkülleri*)
4. Istorijske turkije (*tarihi konularla ilgili türküler*)

33. H. Dizdaroglu, *Ibid.*, s. 261.

34. P. N. Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, GY., Istanbul, 1969, s. 164.

35. C. Öztelli, *Halk Türkülleri*, VY., Dördüncü Basılış, Istanbul, 1959.

5. Partizanske turkije (*partizan türkülleri*)
6. Satirične turkije (*yergi türkülleri*)
7. Odmetičke turkije (*eşkiya türkülleri*)
8. Tužbalice (*ağitlar*)
9. Svadbene turkije (*düğün türkülleri*)
10. Obredne turkije (*çeşitli inançlarla ilgili türküller*).

1. Uspavanke (*Ninniler*)

Uspavanke su jedna od najstarijih vrsta pesama usmene narodne poezije. To su turkije pune apotropijskih magijskih iskaza; kojima majka želi da odbije sve moguće zle sile od svog deteta i dočara san o sjajnoj budućnosti. S obzirom na činjenicu da je stvaralac i interpretator ovih pesama obično majka, ona nastoji da dolazi do adaptacije sadržinskog tkiva ovih stihovanih sastava umetanjem određenih izraza (lična imena, uzvici, vokacije i sl.), kao i unošenjem novih elemenata iz života deteta. U uspavankama majka uobličava svoje najintimnije želje i nade u vezi sa svakodnevnom rastom i sudbinom svoga deteta. Turske uspavanke su relativno kratka pesnička forma koja se uglavnom javlja u obliku strofe od po četiri stiha. Međutim, strofe mogu imati i više od četiri stiha. U ređim slučajevima nailazimo i na strofe koje imaju po 5, 6, 7, 8, pa čak i deset stihova. Ovakva neujednačenost primećuje se i u vezi sa dužinom stiha, čiji broj slogova varira između 7 i 11.

Glavna karakteristika uspavanki, kojom se razlikuju od ostalih vrsta usmene narodne poezije, ogleda se u temama i onomatopajskim izrazima kojima počinje gotovo svaka uspavanka. Ovi izrazi, bez ikakvog značenja i smislaone veze sa narednim stihovima u pesmi, takoreći su konstantni, osim posljednje reči koja se menja u zavisnosti od rime narednog stiha. Njihova se funkcija sastoji u tome što usklađuju ritam turkije sa ritmom ljuljanja kolevke.

U folklornom materijalu, objavljenom u časopisu »Sesler«, uspavanke su, u odnosu na druge vrste usmene narodne poezije, zastupljene relativno dobrim brojem primera. Iz broja od 30 uspavanki može se dobiti jasna slika o njihovim karakteristikama. S obzirom na sadržinu, formu i rimu, uspavanke zastupljene u našem časopisu pokazuju veliku sličnost sa onim u Turskoj, što je rezultat zajedničkog izvora narodne tradicije. Radi ilustracije sličnosti, navešćemo nekoliko primera:

Dandili, dandili destana
Kızlar gider bostana
Öğürtlema çeştane,
Anasına getirecek beş tane,
Babasına getirecek on tane.

Dan dini dan dini das dana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayî
Yemesin lânayî
Lânayî yemez kökünü yer

(Ses. br. 49, str. 66)

(İF. , str. 65)³⁶

36. Mehmet Halit Bayri, *Istanbul Folkloru, II*, Baski, Baha Matbasi, Istanbul, 1972, s. 65.

Dan dini dan dini destan(a)
 Devojke idu u bostan
 Ne odaberi kesten
 Svojoj majci će doneti pet komada
 Svome ocu će doneti deset komada

*Dandili dandili danali bek,
 Alboyali konali bebek,
 Süpürün, süpürün odalari,
 Benim paşam gelecek.*

(Ses., br. 49, str. 67)

*Dandini dandini danalı bebek
 Beşiği yeşile boyalı bebek
 Uyusun uyusun büyüsiin
 Parmakları kınalı bebek.*

(İF., str. 66)

Dandili dandili danalika
 U crveno oknivena lutkica
 Metite metite sobe
 Moj će paša da dođe

Kao što se može videti iz navedenih primera, sličnost naših uspavanki sa onima iz Istanbula svode se na prva dva stiha, koji su skoro isti. Sadržina narednih stihova menja se prema nahodanju novog interpretatora (majke), ali ritam ostaje isti.

Mislimo da zaslužuje da spomenemo jedan motiv kojeg srećemo u našim uspavankama, a ne nalazimo ga u drugim zbirkama ove vrste. To je motiv ruganja i ismejavanja članova muževljeve porodice, njegove bliže rodbine, pa čak i samog muža. Majka posredstvom ovih pesama na diskretan način ismejava muževljevu porodicu, što inače ne bi smela učiniti:

*Dandili dandili danali bek,
 Anası çeklik babası toy
 Yandım gittim bir deli soy
 Alaşık bulaşık amucalari
 Tellice pulluca yingeleri,
 Tahta papuçlu teyzeleri,
 Yarım papuçlu halalari*

*Dandili dandili danali bek
 Mati je jarebica otac je smeten
 Odoh i propadoh u jedan ludi rod
 Stričevi prljavi i nečisti
 Strine doterane i okičene
 Tetke u drvenim papučama
 Tetke u polovičnim papučama.*

(Ses. br. 49, str. 67)

Ovakvom ismejavanju može biti izložen i poneki član iz interpretatorove porodice kako bi se istakla objektivnost prikazivanja. U gornjem primeru taj član je sestra interpretatora u »drvenim papučama«.

2. Ljubavne turkije (*Aşk Türküleri*)

U odnosu na ostale vrste, ljubavne turkije su najzastupljenije u našem časopisu. One sačinjavaju najveću skupinu pesama, sa skoro 70% od ukupnog broja objavljenih turkija. Njihova dominacija nije sasvim slučajna. Opevajući večna ljubavna osećanja mladih, ljubavna turkija se pokazala veoma otpornom prema »razaračkoj moći vremena«³⁷. Za razliku od drugih vrsta (obredne, mitološke i sl.),

37. Haralanpije Polenaković, »O Makedonskoj narodnoj književnosti«, Makedonska književnost, Beograd, 1961, s. 38.

koje tokom vremena, usled naučno-tehničkih dostignuća, nisu mogle opstati, bar u onom obliku u kojem su se prvobitno javljale — ljubavne turkije su se obogaćivale novim primerima koji održavaju savremeni život.

Što se tiče starosti, ove pesme spadaju u najstarije oblike lirskog pesništva, ali je teško otkriti prototipove današnje ljubavne lirike na osnovu turkija koje su predmet našeg razmatranja, jer su ljubavne pesme po pravilu neposredan odjek konkretnih životnih prilika u kojima nastaju, te su zbog toga podložne velikim promenama. Na starije pojedinosti vrlo retko se nailazi u ovim turkijama, pošto one uglavnom ne sežu dalje od feudalnog doba. S obzirom na motiv koji obrađuje, kao nešto starija mogla bi se navesti turkija, *Žuta zmija* (*Starī Yılan*, Ses, br. 11, str. 78), koja obrađuje motiv devojke što traži pomoć od svoje majke i oca da bi je spasli od zmije uvijene oko njenog struka. Pošto su odbili da joj priteknu u pomoć, devojka se obraća svome dragom, koji će joj pomoći:

Sarī Yılan³⁸

<i>Bir sarī yılan kolladī beni,</i>	<i>Jedna žuta zmija me je uhvatila</i>
<i>Hem kolladī belime dolandī.</i>	<i>Uhvatila me i uvila mi se oko pasa</i>
<i>Gidīn be deyin anīm annem gelsin</i>	<i>Idite, recite mojoj majci da dođe</i>
<i>Salsīn elini tutsun yīlanī.</i>	<i>Da pruži ruku, zmiju da uhvati</i>
<i>Salamam elimi tutaman yīlanī,</i>	<i>Ne mogu ruku da pružim</i>
<i>Elsiz olamam sensiz olurum.</i>	<i>zmiju da uhvatim</i>
<i>Gidīn be deyin bey babam gelsin,</i>	<i>Bez tebe mogu, bez ruke ne mogu</i>
<i>Salsīn elini tutsun yīlanī.</i>	<i>Idite, recite mom ocu da dođe</i>
<i>Salamam elimi tutamam yīlanī</i>	<i>Da pruži ruku zmiju da uhvati</i>
<i>Elsiz olamam sensiz olurum</i>	<i>Ne mogu ruku da pružim zmiju</i>
<i>Gidīn be deyin yavaklum gelsin,</i>	<i>da uhvatim</i>
<i>Salsīn elini tutsun yīlanī</i>	<i>Idite, recite vereniku da mi dođe</i>
<i>Salsīn elimi tutarīm yīlanī</i>	<i>Ruku da pruži, zmiju da uhvati.</i>
<i>Elsiz olurum sensiz olamam</i>	<i>Ruku ću pružiti, zmiju uhvatiti</i>
<i>(Ses. br. 11, str. 78)</i>	<i>Bez ruke mogu, bez tebe ne mogu.</i>

Isti motiv nalazimo u *Priči o Deli Dumrulu, sinu Duha Kodže* (u Knjizi Dede Korkuta), što je dokaz da je ovaj motiv prisutan u turskoj narodnoj književnosti još pre XV veka.³⁹

Ljubavno osećanje je osnovni motiv ovih turkija. U njima se opeva ljubav između devojke i mladića u svim njenim nijansama.

38. Ovaj motiv je veoma rasprostranjen kod balkanskih naroda, a srećemo ga i među Turcima u Bugarskoj. V. Riza Mollof, *Bulgaristan Türkerinin Halk Sıiri*, NP., Sofya, 1958, s. 107. Na isti motiv nailazimo i u makedonskim narodnim pismama. V. Blaže Koneski, *Zbirka na makedonski narodni pesni*, II izdanje, Skopje, 1947, s. 138. Ovde bismo ukazali na to da se isti motiv javlja na tri-četiri mesta u bibliografiji motiva, koju je pripremio Anton P. Stoilov, *Pokazalec na pečatanite prez XIX. vek blgarski narodni pesni od Anton P. Stoilov*, I. 1815-1860, Izdava Blgarska Akademija na Naukite, Sofija, 1916, s. 118, br. 177.

39. *Knjiga Dede Korkuta — herojski ep oguskih Turaka*, NK., Beograd, 1981, s. 107, Prev. Slavoljub Đinđić.

Ljubavna turkija je kristalan izliv čežnje i strasti, uzbuđenja i preživljavanja, inspirisana međusobnim emotivnim odnosom dvoje mladih. U ovom pogledu ona je slična ljubavnoj lirici drugih naroda. Jedan deo ljubavnih turkija izražava ljubav na prvi pogled, zbog čega su veoma osećajne. Druge su impresivne i izražavaju trenutna duhovna stanja. U nekim su primetna uzbuđenja prve ljubavi sa svom njenom tananošću koja se graniči sa samopožrtvovanjem. Vernost i predanost dominantni su izrazi među voljenima, ali je i pored toga u ljubavnim pesmama ljubavno osećanje izraženo u najopštijem vidu.

Opisivanje devojačke lepote jedan je od glavnih motiva turkija. Pojam lepe devojke u ovim pesmama izražava se epitetima »tanak struk«, (*ince bel*), »visok stas« (*selvi boy*), »crne obrve« (*kara kaş*), i sl. Devojka najčešće liči na kanarinku, našminkana je, a na obrazu ima mladež, što je svakako odraz građanske estetike koja se od XVII. veka sve više oseća u turskoj narodnoj poeziji:

<i>Emir kızî aman cihan kızî</i>	<i>Vladareva kćeri svetska devojko</i>
<i>Sen allar gîy ben kırmızı</i>	<i>Ţi obuci plameno a ja crveno</i>
<i>Yanağında bir beni var</i>	<i>Na obrazu ima jedan mladež</i>
<i>Sandım sabahın yıldızı</i>	<i>Pomisliħ da je zvezda Danica.</i>

(Ses. br. 77, str. 109)

Brak je prema ljubavnoj turkiji najprirodnija gradacija ljubavne veze. Narodni pevač skoro uvek telesnu lepotu veže za duhovnu. U našim turkijama istaknuto je samo devojaštvo kao osobina žene koja zasluđuje ljubav. Takva je turkija, na primer, *Ibrahim Olan* (Ses. br. 15, str. 103). Najveći broj turkija opeva neizmernu čežnju za susretima sa dragim i ostvarenje dugo očekivanih želja. Druga grupa turkija razotkriva dušu zaljubljenih zbog zavisti, suze izazvane patnjom, kao i neizlećiva jecanja nastala usled ristanaka zaljubljenih.

Budući da je nemoguće u ovom prilogu izneti sve motive ljubavne turkije, mi ćemo ukazati samo na one koji su, po našem mišljenju, najkarakterističniji i najčešći. Zatim ćemo navesti nekoliko primera liko primera u kojima snažno odjekuje ljubavno osećanje mladih, vodeći računa i o lepoti pesničkog izraza:

Yanar iken yanmaz oldu çiragım
hey aman dilber kız aman
Ah günden güne artar oldu merağım
Cennet mekan, meskanım oldu buragım
Ah gel sarılalım sarmaşalım ölüm var, ölüm var
Görüşmemiz mahşere kaldı seninle.

Ne al olmuş ak elinin kinasi hey aman
dilber kız aman
Ah hiç solmamış kâhküliünüm boyası
Kabul olsun cümle alemin doası hey aman
Ah gel sarılalım sarmaşalım ölüm var, ölüm var
Görüşmemiz mahşere kaldı seninle.

(Ses. br. 77, str. 109)

Kako je goreo i prestao da gori moj luč
 jao draga moja devojkó
Iz dana u dan povećava mi se želja
Raj je postao moje boravište, burak* je postao moja kuća
Jao dođi da se grlimo i da se ljubimo jer smrt će doći
Koliko je svetla postala kana tvojih belih ruku hej aman
 draga devojkó

Jao uopšte nije izbledela boja tvoje kose
Nek se usliši molitva čitavog sveta hej aman
Jao dođi da se grlimo i da se ljubimo jer smrt će doći
Naše viđenje ostalo je za sudnji dan.

S a k i n e

*Palankanın ortasında meyhane
İçtim içtim oldum deli divane
Ko ben de gideyim yansın da, Palanka kül olsun
Sakine hanım uykudan uyansın.*

(Ses. br. 22, str. 107)

U sredini Palanke kafana
Pio sam, pio sam, postao luda pijanica
Pusti me da idem, nek izgori Palanka, nek postane pepeo
Gospođa Sakina nek se probudi iz sna.

3. Vojničke turkije (*Askerlik türkülleri*)

U odnosu na druge, vojničke turkije su manje zastupljene u našem časopisu. Ima ih svega 4. To su lirske pesme u kojima je opevan odlazak u vojsku, rastanak tek oženjenog čoveka od neveste, a još je češće opevan rastanak verenika i verenice, drage i dragog. Kao glavni motiv ovih turkija izdvojile bi se teškoće vojničkog života punog nizvesnosti, čiji je kraj nekad na bojnopolju. Pevači su sami vojnici, mada se nailazi i na takve pesme u kojima se pevanje izvodi u dijalogu kao što je slučaj u turkijama: *Leskovaçta Asker Hamza* (Ses., br. 91, str. 102), i *Annem Annem* (Ses., br. 2, str. 77). Zanimljivo je da u ovim turkijama dijalog ne prati celu pesmu, nego se javlja na kraju ili, na početku, a zatim se pesma nastavlja u monologu, što je retka pojava u turskoj narodnoj književnosti.

4. Istorijske turkije (*Tarihî konularla ilgili türküller*)

Od turkija objavljenih u »Sesleru« u ovu se grupu može uvrstiti samo 5. Ove turkije vezane su za istorijske događaje koji su ostavili neizbrisive tragove u narodnom sećanju. Rastanak kao motiv veoma je prisutan, ali, za razliku od vojničkih turkija u kojima je ovaj motiv uopšteno izražen, ovde je vezan za konkretan

* Burak = Muhammedova jahalica u Miradžu**

** Miradž = Muhammedovo noćno uspenje na nebo.

istorijski događaj ili ličnost. To je i osnovna odlika po kojoj se ove razlikuju od vojničkih turkija. Karakteristika istorijskih turkija ogleda se u verodostojnom prikazivanju istorijskog događaja koji se poetski uobličava. Ocena narodnog pevača dotičnog istorijskog događaja ili ličnosti sasvim je razumljiva, jer ona odražava stav kolektiva prema toj ličnosti ili događaju u skladu sa narodnim saznanjem i njegovim interesom. Turkija pod naslovom *Plevne* je dobar primer za ovakav tip turkija. U njoj se opeva odbrana Plevena 1877. godine. Narodni pevač opeva herojsku borbu koja je trajala tačno 145 dana između Gazi Osman-paše i znatno nadmoćnije ruske vojske.⁴⁰ Ovaj rat, koji su Turci vodili za odbranu Plevena od Rusa, postao je neiscrpan izvor za turske narodne pevače i o njemu je do sada u Turskoj zabeleženo 13 pesama od kojih su dve komponovane kao himne pod naslovom *Plevne Marşı* a 4 kao epske.⁴¹

Naša turkija o ovom ratu, koju je objavila M. Đukanović, ni po formi ni po sadržini ne liči na pesme gore pomenutih zapisivača:

*Pleven içinde bir(y) eşil çadır, aman, aman
Çadırın altında bir arslan yatar.
Arslanın kıyısında bir civan durur.
Pleven içinde çok kavga oldu, aman, aman
Kumandar Osman Paşa ati vuruldu;
Tunanın içinde gemiler geçer aman, aman
Kumandar Osman Paşa imdadı bekler.*

(Ses., br. 11, str. 76)

U Plevenu jedan zeleni šator
Ispod šatora jedan lav
Pored lava stoji jedan lepotan
U Plevenu bilo je mnogo svađe
Ubijen je konj komandanta Osman-paše
Dunavom prolaze brodovi
Komandant Osman-paša pomoć čeka.

Ima znatan broj turkija o jemenskom ratu vođenom 1906. godine,⁴² kada su se ugasili mnogi mladi životi i odakle su dolazile tužne vesti koje su zavile u crno mnoge majke, sestre i žene. U

40. Marija Đukanović, »*Kiril Alfabetiyle Kaydedilen Türk Halk Türküleri*«, Sesler, sayı 11, Üsküp, 1966, s. 73.

41. Prvu turkiју o ovom ratu zabeležio je mađarski istraživač turske narodne književnosti. I. Kunos. Opširnije o ovoj vrsti turkija vidi: *Ülkütaşır M. Şakir*, »*Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Şanlı Savunma Savaşları Üzerine Yakılmış Destanlar*«, THBAY., 1977, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 313-328.

42. Jemenski ustanak je počeo 1904. godine, tako da je ova zemlja za izvesno vreme bila oslobođena od osmanske uprave. Međutim, Osmanlije su 1906. godine ponovo osvojili Jemen. Naša turkija se najverovatnije odnosi na jemenski rat iz 1906. godine. V. *Ülkütaşır M. Şakir*, »*Türk Tarih ve Halk Edebiyatında Yemen*«, TK., sayı 62, yıl VI, Ankara, 1967, s. 41-48.

njima je opevan ne samo rastanak sa najmilijima nego i pogibija ratnika na bojištima. Takva je turkija *Muzikalar Çalıyor* (Muzike sviraju), u kojoj se opjevaju teški i beznadežni vojnički dani jemenskog rata između Osmanlija i Arapa:

Yemen Yemen zalim Yemen
Taşın toprak yolun Yemen
Ben Yemene gidiyorum
Kül Yemende kalıyorum

Jemen Jemen prokleti Jemen
Tvoj kamen zemlja, tvoj put Jemen
Ja u Jemen odlazim
U Jemenu pepeo postajem

(Ses., br. 14, str. 65)

Osnovni motiv ove turkije je kletva upućena jemenskom ratu koji je odveo mlade ljude, pa su neveste i ostale neljubljene, a devojke neudate. Teški ratni dani i surova klima Saudijskog poluostrva postali su neiscrpan izvor inspiracije narodnim pevačima. O ovom ratu ima mnogo pesama, ali u našem časopisu objavljene su samo dve, jedna je gore navedena turkija, zapisana u Gradecu, Kočansko, a druga pod naslovom *Asker Türküsi* (Vojnička pesma) zabeležena je u Skoplju (Ses. br. 3:-40, str. 72).⁴³

5. Partizanske turkije (*Partizan Türküleri*)

Osim turkija koje govore o istorijskim događajima, nailazimo i na jednu turkiju sa motivom iz narodnooslobodilačkog rata. To je partizanska turkija: *Nazım Çocuk*. U njoj se govori o smrti mlade turske partizanke. Oplakuje je brat koji je takođe pošao njenim stazama, u rat protiv fašističkog okupatora:

Eyvallah anne ve baba ben partizan giderim
Kızkardeşim partizan kalkmışsa ben
Partizan kalkarım kalkarım.
Çıktım Kara Orman düzüne
Çizme çektim dizime
Gördüm subayım getirdi
Şmayzer aldım elime.

(Ses., br. 54, str. 66)

Zbogom majko i oče, ja odoh u partizane
Ako je moja sestra otišla u partizane
I ja ću postati partizan
Izašao na ravninu Kara Ormana
Obukao čizme do kolena
Video sam da je oficir doneo
Uzeo sam šmajser u ruke.

43. O jemenskom ratu kod nas su zabeležene još tri turkije (jedna u Prištini i dve u Prizrenu). V. Süreyya Yusuf, »Priştine Türküleri«, Çevren, yıl II, No. 5, Priştine, 1975, s. 108; Tacida Hafiz, *Prizren'de Türk Halk Türküleri*, TFA., Yilligi 1976, AÜB, Ankara, 1977, s. 113—140; Nimetullah Hafiz, *Prizren Türküleri II*, Çevren, yıl IV, No 17, Priştine, 1978, s. 209—220.

6. Satirične turkije (*Yergi türküleri*)

Nezadovoljstvo i revolt protiv zakona i tradicije česta je tema narodnih turkija. Povod za ovakve turkije uglavnom su socijalne razlike među porodicama mladića i devojke, koje postaju osnovna prepreka dugo očekivanom braku. Turkije sa ovim motivom često su šaljive, ali ima ih i satiričnih i tada su slobodnije u izrazu. U ovim turkijama smeh nije cilj, već sredstvo za iskazivanje otvorenog nezaodvoljstva prema bilo kakvoj nepravdi i poroku. Zbog toga im je motivski dijapazon veoma širok i raznovrstan. U većini turkija razlog kritike nije jasno motivisan: ne zna se zbog čega kritika izriče:

*Kaynana şeytan kari
Dilini işrsin ari
Çatla patla kaynana
Oğlun beni çok seviyor
Sari sari liralari veriyor
Kucağına alıyor.*

(Ses., br. 42, str. 56)

Svekrvo vragolanko
Nek te osa ubode u jezik
Pukni crkni svekrvo
Tvoj sin me mnogo voli
Žute žute lire meni daje
Uzima me u naručje

U našem materijalu ove turkije se uglavnom prepliću sa elementima ruganja, što do izvesne mere otežava njihovu klasifikaciju. Iz turkija objavljenih u »Sesleru«, sa nešto izrazitijim satiričnim elementima mogu se izdvojiti samo tri: *Ayşem* (Ses., br. 14, str. 66), *Küçük Fatime* (Ses., br. 2, str. 76) i *Kaynana* koju smo naveli u gornjem primeru.

Osim navedenih primera u ovu grupu turkija mogu se ubrajati i sledeće tri: *Turnanın Türküsü* (Ses, br. 39, str. 69), *Süleyman* (Ses, 54, str. 66); posljednja se javlja dva puta: *Süleyman* (Ses, br. 2, str. 84) i *Yandım Nare vay ne Çare* (Ses, br, 42, str. 55).

Zanimljivo je napomenuti da se jedan deo turkija objavljenih u »Sesleru« javlja po dva, a katkada i po tri puta, zabeležene od strane različitih sakupljača i iz različitih krajeva. Na gore pomenutu turkiju (*Suleyman*), koja se u našem časopisu javlja dva puta, nailazimo i u Erzerumu (Turska)⁴⁴.

Pored toga što u većini slučajeva osnovni motiv nije jasno uočljiv, on se ipak može nazreti. Tako u nekim turkijama, kao što je slučaj sa turkijom *Suleyman* (Ses., br. 2, str. 84), motiv se veoma jasno ocrtava. Dakle, osnovni razlog i glavni pokretački motiv ovih turkija počiva u socijalnim razlikama koje su u prošlom veku bile veoma izražene.

44. Muhan Bali, MF., br. 21—22, Skopje, 1978, str. 132.

7. Odmetničke turkije (*Eşkiya türküleri*)

Odmetničke turkije su, u odnosu na druge vrste turkija, u ovom časopisu malobrojne. Ima slučajeva da se ista pesma javlja pod dva naslova, što znatno otežava utvrđivanje konačnog broja objavljenih turkija. U ovim pesmama su uglavnom opevane pojedinačne borbe zbog lične osvete. Razlozi i pobude koji su podsticali ljude da stupaju u odmetničke redove najčešće nisu dovoljno motivisani. Uočljivija su jedino moljakanja i ubeđivanja roditelja i bliže rodbine da se odmetnici vrate kućama, na šta oni ne pristaju, jer ne žele pasti živi u ruke vlasti. To se najbolje može videti u turkiji *Kara Yusuf*:

*Çıktım Doyran bayırına, Doyran göründü
Kara Yusuf'un palâsı, yere süründü.
Aman Yusuf, Kara Yusuf gel gayri eve, gel kıyma bana
Gelemem aşam, gelemem paşam, ben ele geçemem.*

(Ses., br. 50, str. 112)

Izašao sam na Dojransko brdo i Dojran se video
Kara Jusufova sablja zemlju dotakla
Aman bre Jusufe, Crni Jusufe, dođi kući, dođi, ne
ubijaj me.

Ne mogu ago, ne mogu pašo, ja ne mogu pasti u ruke.

Ova turkija je prilično popularna u narodu. Glavni junak Kara Jusuf javlja se u još dvema drugim turkijama objavljenim u »Sesleru« od kojih je jedna po sižeju potpuno ista sa turkijom koju smo uzeli za primer, ali joj je naslov drugačiji (*Göle Karşı*, br. 22. str. 106). Treća turkija, čiji je naslov isti, po sižeju se dosta razlikuje.

Osim navedenih, ovoj grupi pripadaju i turkije: *Drama Köprüsü* (Dramski most) (Ses. br. 77, str. 113), *Abidin* (Ses. br. 2, str. 86), *Havva Molla* (Ses., br. 14, str. 75).

8. Tužbalice (*Ağtlar*)

Tužbalice su u našem časopisu, u poređenju sa drugim vrstama turkija, obimnije zastupljene. Ima ih 21 i po broju dolaze odmah iza ljubavne, svatovske turkije i uspavanke.

U turkijama ove vrste uglavnom se opevaju tužni događaji kao što su prerana smrt, ubistva zbog otimanja devojke, nesrećni slučajevi i sl. U najvećem broju peva se o ubistvu zbog otimanja devojke ili neostvarenoj ljubavi zbog patrijarhalnih shvatanja i socijalnih razlika među porodicama mlađih.

Kao narikači tužbalica obično se javljaju sami partneri, voljeni ili voljena, koji na vrlo potresan način izražavaju bol zbog smrti ili nesrećnog slučaja. Zanimljivo je napomenuti da se kao narikači ovih tužbalica katkada javljaju sami nastradali, tj. naricanje se iskazuje kroz usta nastradalog. Sam objekt naricanja ovde se javlja kao neki autonarikač, ako bismo ga mogli tako nazvati.

Neke tužbalice javljaju se kao čin naizmeničnih narikača, odnosno sam narikač se javlja u dvojnoj ulozi: kao nastradali, u ulozi narikača, tj. u ulozi drage, ili obratno, kao u tužbalici o Aliji:

*Evimizin önü arman
Armanda savrulur saman yar yar aman
Ben Ali'me bulamam derman
Uyan Ali'm uyan be kara gözlüm sar beni.*

*Tabid'min altı çatlak
Sol yan'mda (v)urdu bıçak yar aman.
Ali'mi (v)uranlar alçak
Uyan Ali'm uyan be kara gözlüm sar beni.⁴⁵*

(Ses., br. 11, str. 83)

Ispred naše kuće gumno
na gumnu se slama izvetrava
Ja svom Aliji lek ne mogu naći
Probudi se Alija, probudi se moj crnooki, zagrlj me

Pod mog kovčega je ispucan
S leve strane ubo me nož
Ubice mog Alija su podli
Probudi se Alija, probudi se moj crnooki zagrlj me,

Narikač prve strofe je mlada nevesta čiji je verenik ubijen na dan svadbe. U drugoj strofi je narikač zamenjen: sada je to ubijeni mlađić Alija. Međutim, reči pripeva se nisu promenile već ostale iste kao i u prvoj strofi.

Autori ovih tužbalica su lica koja su neposredno pogođena nesrećnim slučajem, tj. verenik ili verenica, ili to mogu biti njihovi talentovani drugovi. S obzirom da se sadržina ovih tužbalica kosi sa patrijarhalnom tradicijom, one se ne nariču na samom pogrebu, već kasnije, i to obično ne od strane bliže rodbine već od strane drugarica i drugova unesrećenih.

Za razliku od tužbalica koje nemaju utvrđenu sadržinu, već se oslanjaju na improvizacije, na opise detalja iz života umrlog ili poginulog, ove druge su jednostrano usmerene pošto su motivisane nesrećnim slučajevima nastalim kao rezultat tradicionalnih zabrana slobodnog izbora bračnog druga.

9. Svadbene turkije (*Düğün türküleri*)

Nasuprot ostalim vrstama turkija, jedino su svadbene turkije klasifikovane kao posebna vrsta od strane samih sakupljača. Ove turkije su dosta brojne u našem časopisu. Sa ukupnim brojem od 84, one dolaze odmah posle ljubavnih turkija. Po dužini su kratke; veći deo njih sastoji se samo od četiri stiha. Dužina im je relativna, jer variraju od pevača do pevača, a to, svakako, zavisi od nadarenosti samih pevača.

45. Istu turkiju srećemo i u »Čevrenu«. V. Nimetullah Hafiz, »Prizren Türküleri II«, Čevren, No 17, Priština, 1978, s. 214. Na varijantu ove turkije nailazimo i u Fundamenti. V. P. N. Boratav, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tomum Secundum, Wiesbaden, 1965, s. 93.

Svadbene turkije su određene i vremenom svadbe i samim sadržajem svadbenih običaja. Sadržina ovih pesama je prva ljubav, prosidba devojke, njen oprostaj s roditeljima, kao i nepredviđene poteškoće koje očekuju devojku u novom domu. Centralni motiv ovih turkija ipak je lik same devojke. U njima se najviše peva o devojčinoj lepoti i vrlinama mladoženje. Kroz najraskošnije opise devojačkog izgleda, odeće i lepote, izražavaju vekovne estetske kriterijume o lepoti kod turskog naroda. Neiscrpan je registar epiteta i poređenja kojima se uobličava nevestinski lik: nevesta ima crne obrve (*kara kaş*), crne oči (*kara göz*), tanak struk (*ince bel*), ona je kao golubica (*guguvçe*) ona je zrno nara (*nar tanesi*), i zrak svetlosti (*nur tanesi*),⁴⁶ ima plave oči (*elâ göz*) i sl. To su uglavnom najčešća poređenja za mladu nevestu, a slični epiteti koriste se i pri opisu lepote mladoženje, mada u nešto manjoj meri.

*Mutfakta trupçe / mutfakta trupçe
Inanasın Halil aga / gelinin guguvçe
Zinci acak, zinci acak / aramiş annesi köşe bucak
Arama muri anne sen bulamasın
Ben gelin olmuşim sen tanamasın
Gelmişler alsınler artık tutamasın*

(Ses., br. 7, str.44)

U kuhinji panj, / u kuhinji panj
Veruj Halil aga / tvoja nevesta je kao golubica
Zindziadzak, zindziadzak / tražila je njena majka od
ćoška do ćoška
Ne traži me, mila majko, ne možeš me naći
Postala sam nevesta, ne možeš me poznati
Došli su da me odvedu, ne možeš me zadržati

Osnovni motiv ovih turkija je glorifikovanje ugleda mladoženje i njegove porodice. Jer bogati i raznovrsni opisi devojke kao budućeg člana porodice istovremeno znače i pohvalu mladoženji.

10. Obredne turkije *Çeşitli İnanlı İnanslarla ilgili türküler*)

Obredne turkije su u našem časopisu vrlo malo zastupljene. Ima ih svega tri: *Ramazın Adetlerinden* (Ses. br. 14, str. 71), *Bayram Türküsi* (Ses. br. 2, str. 74), *Kuraktan Sonra Yagma* (Ses. br. 23, str. 91), od kojih se jedna odnosi na verski praznik Ramazan, mesec muslimanskog posta. U ovoj turkiji sastavljenoj u formi mani opevana je radost zbog dolaska verskog praznika. Turkija je komponovana u znak čestitanja praznika ostalim vernicima.

Druga turkija nosi naslov *Bayram Türküsi* (Bajramska pesma) i odnosi se na verski praznik *Bayram* (*Şeker bayramı*), koji dolazi

46. Na iste epitete nailazimo i u makedonskim narodnim pesmama. V. *Zbirka na makedonski narodni pesni*, II izdanje, DK., Skopje, 1947, s. 71.

nakon jednomesečnog ramazanskog posta i praznuje se tri dana. U pesmi, koja je kao i prethodna, sastavljena u formi mani, opevaju se radosni nagoveštaji uoči velikog muslimanskog praznika. Inače, u narodu ima mnogo turkija o ovim praznicima, tako da navedene dve turkije ni izdaleka ne odražavaju bogatstvo ove vrste pesama.

Treća turkija, *Kuraktan Sonra Yamura* (Posle suše kiša), po sadržini i obliku dosta se razlikuje od prethodnih dveju. Strogo uzev, možda je i ne bi trebalo uvrstiti u ovu grupu. Ali s obzirom na to da se radi samo o jednom jedinom primeru, te s obzirom na činjenicu da mnogi naši proučavaoci narodne književnosti ovu vrstu pesama ubrajaju u grupu obrednih pesama, mi smo je uvrstili u istu grupu.⁴⁷ To je jedna vrsta molitve kojom mladići mole za kišu:

Yag yagmur, yag, yag. Tarlada çamur:
Tehnedede hamur, Allah versin yagmur yagsın
Demir dodole. Yag olsun, bal olsun, de mor dodole!

(Ses. br. 23, str. 91)

Ovakve molitve su se u sušnim godinama veoma često praktikovale u narodu čije je osnovno zanimanje bila poljoprivreda. Navedena turkija značajna je po tome što je jedini primer ove vrste koji se javlja ne samo u ovom časopisu nego, koliko je nama poznato, kod nas uopšte. Ona nas podseća na dodoljske pesme kod slovenskih naroda, o čemu svedoči u njoj upotrebljena reč »dodole« koja je slovenskog porekla.

S K R A Ć E N I C E

AÜB	= Ankara Universiteti Basımevi
DK	= Državno knigoizdatelstvo
FD	= Folkloru Doğru
FUNDAMENTA	= <i>Philologiae Turcicae Fundamenta</i> , Wiesbaden, 1965.
GB	= <i>Güven Basımevi</i>
GVIS	= <i>Glasnik Vrhovnog islamskom starješinstva u SFRJ.</i>
GIVZ	= <i>Glasnik Islamske vjerske zajednice</i>
GY	= <i>Gerçek Yayınları</i>
IF	= <i>Istanbul Folkloru</i>
KBY	= <i>Kültür Bakanlığın Yayınları</i>
MF	= <i>Makedonski Folklor</i>
NK	= <i>Naučna knjiga</i>
NP	= <i>Narodna prosveta</i>
PKJIF	= <i>Prilozi za književnost, jezik i folklor</i>
POF	= <i>Prilozi za orijentalnu filologiju</i>

47. Vido Latković, *Narodna književnost, I, drugo izdanje*, NK., Beograd, 1975, s. 160.

SES	= <i>Sesler</i>
TD	= <i>Türk Dili</i>
TKA	= <i>Türk Kültürü Araştırmaları</i>
THBAY	= <i>Türk Halk Bilimi Araştırmaları Yıllığı</i>
THKES	= <i>Türk Halk Kültürü Eserleri Serisi</i>
TK	= <i>Türk Kültürü</i>
TTK	= <i>Türk Tarih Kurumu</i>
TTKB	= <i>Türk Tarih Kurumu Basımevi</i>
V	= <i>Vidi</i>
VY	= <i>Varlık Yayinevi</i>
WZKM	= <i>Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.</i>

R e z i m e

TURKIJE KAO POSEBAN ŽANR TURSKE NARODNE POEZIJE
TURSKE NARODNOSTI U JUGOSLAVIJI OBJAVLJENE
U CASOPISU »SESLER«

U folklornoj građi časopisa "Sesler" zastupljeni su skoro svi žanrovi usmene narodne književnosti, počev od poezije pa do proznih vrsta, kao što su priče, predanja, običaji i sl. Međutim, odmah pada u oči da je poezija u odnosu na prozu daleko više zastupljena.

Od poetskih oblika, prostorno su najzastupljenije turkije koje zajedno sa svadbenim turkijama i manijama zauzimaju više od dve trećine prostora. Turkije objavljene u »Sesleru« pokazuju karakteristike slične turkijama u Turskoj, kao i onima kod drugih turskih naroda (Krim, Azerbejdžan i dr.). Zajednička odlika naših turkija i onih iz pomenutih područja sastoji se u tome što su i jedne i druge pevane u formi košma i mani.

Prema metričkom obrascu i režimu rime, naše turkije smo podelili na pravilne i nepravilne. Pravilne smo, u zavisnosti od broja stihova u strofi, podelili na turkije sa strofama od po četiri, tri, dva i pet stihova, koje smo opet, u zavisnosti od forme, režima rime u strofi i refrenu, podelili na još manje podtipove. I na kraju, u nepravilne turkije svrstali smo sve one koje predstavljaju strofe u formi *košma* sa strofama iste dužine, ali sa refrenom rime manije.

Osim do sada nabrojanih, među našim turkijama ima i drugih vrsta koje su nastale raznim kombinacijama rime i metra. U pogledu forme, pored opštih karakteristika ove književnosti zajedničkih onima u Turskoj, što je sasvim prirodno, mestimično nailazimo i na neke razlike ili odstupanja od tradicionalnog oblika.

Prema temama turkije smo grupisali u deset tematskih celina: uspavanke, ljubavne, vojničke, istorijske, partizanske, satirične, odmetničke, tužbalice, svadbene i obredne turkije. Posebnost naših turkija ogleda se u nekim novim temama (partizanske), koje proizlaze iz specifičnosti društvenog života turske narodnosti u našoj sredini.

I u pogledu tema, naše turkije pokazuju veliku raznovrsnost. Skoro da nema teme koja nije opevana u njima. Ipak najzastupljenija tema je ljubav. Međutim, ono što je posebno i zanimljivo u našim turkijama jeste činjenica da se u nekima od njih javljaju veoma stari motivi koji predstavljaju pravu retkost u turskoj narodnoj tradiciji. U takve raritete spada, na primer, motiv ruganja i ismejavanja, koji, s obzirom na vrstu pesama (uspavanka) u kojima se javlja, predstavlja, koliko je nama poznato, pravi izuzetak. Zatim, motiv veće požrtvovanosti žene za svog supruga negoli njegovih roditelja, što je takođe retkost. Tu bismo pomenuli i motiv umoljavanja kiše kao izuzetnu pojavu u ovoj književnosti, jer nas podseća na dodolske pesme drugih balkanskih naroda.

Posebno treba istaći vojničke i istorijske turkije koje po svojoj sadržini i originalnom poetskom izrazu predstavljaju prava remek dela turske narodne književnosti kod nas. One opevaju razne istorijske događaje iz dalje i bliže prošlosti naših naroda, koji su se duboko uvrežili u psihologiji rumelijskih Turaka. Među ovim turkijama nailazimo i na jednu partizansku turkiju iz našeg narodnooslobodilačkog rata.

Pevači su u ovim turkijama sami vojnici, mada se nailazi i na takve u kojima se pevanje izvodi u dijalogu. Zanimljivo je da u ovim turkijama dijalog ne prati celu pesmu nego se javlja na kraju ili na početku, a zatim se pesma nastavlja u monologu, što je takođe retka pojava u turskoj narodnoj književnosti.

Z u s a m m e n f a s s u n g

TÜRKÜLER ALS BESONDERES GENRE IN DER VOLKSPÖESIE DER TÜRKISCHEN NATIONALITÄT IN JUGOSLAWIEN, VERÖFFENTLICHT IN DER ZEITSCHRIFT »SESLER«

Im Folklorematerial der Zeitschrift »Sesler« sind fast alle Genre der mündlichen Volksliteratur enthalten, beginnend mit der Poesie bis hin zu Prosaarten, wie es die Erzählungen, Überlieferungen, Sitten u. ä. darstellen. Jedoch ist es auffällig, dass die Poesie im Vergleich zur Prosa weitaus mehr vertreten ist.

Von den poetischen Formen sind räumlich die Türküler am meisten vertreten, die zusammen mit den Hochzeitstürkije und Mani mehr als zwei Drittel des Platzes einnehmen. Die im »Sesler« veröffentlichten Türküler weisen ähnliche Charakteristiken wie die Türküler in der Türkei auf, wie auch derer bei anderen türkischen Völkern (Krim, Aserbeidschan u. a.). Der gemeinsame Vorzug unserer Türküler und jener aus den erwähnten Gebieten besteht darin, dass die einen wie die anderen in Form von Koschma und Mani geschrieben sind.

Gemäss ihrer Metrikform und Reimstruktur haben wir unsere Türküler in regelmässige und unregelmässige eingeteilt. Die regelmässigen Türküler haben wir in Abhängigkeit von der Anzahl ihrer Verse und Strophen in Türkü mit Strophen von vier, drei, zwei und fünf Versen eingeteilt, die wir wiederum nach ihrer Form, der Reimstruktur in den Strophen und nach dem Refrain in weitere Untergruppen verzweigt haben. In der Gruppe der unregelmässigen-Türküler haben wir schliesslich all jene untergebracht, die Strophen in der Form Koschma mit Strophen gleicher Länge haben, aber im Refrain den Reim Mani.

Ausser den bisher angeführten gibt es unter unseren Türküler auch andere Arten, die durch verschiedene Kombinationen von Reim und Metrik entstanden sind. In Hinsicht auf die Form treffen wir neben allgemeinen Charakteristiken dieser Literaturform, gemeinsam denen in der Türkei, was ganz natürlich ist, teilweise auch auf einige Unterschiede oder Abweichungen von der traditionellen Form.

Nach ihre Thematik haben wir die Türküler in zehn thematische Einheiten aufgeteilt: Schlaf—, Liebes—, Soldaten— und Partisanen — türküler, historische, satirische und Räubertürkije, Klage — und Hochzeits — sowie Ritualtürkije. Die Besonderheit unserer Türküler kommt in einigen neuen Themen zum Ausdruck (Partisanentürkije), die aus dem Spezifikum des gesellschaftlichen Lebens der türkischen Nationalität in unserer Mitte hervorgeht.

Auch in Hinsicht auf die Themen weisen unsere Türküler eine grosse Vielgestaltigkeit auf. Es besteht kaum ein Thema, welches in ihnen nicht besungen wird. Am häufigsten ist jedoch das Thema Liebe vertreten. Das Besondere und Interessante in unserer Türküler ist jedoch die Tatsache, dass in einigen von ihnen sehr alte Motive auftauchen, die eine wahre Seltenheit in der türkischen Volkstradition darstellen. Zu solchen Raritäten gehört zum Beispiel

das Motiv des Verspottens und Verlachens, das in Hinsicht auf die Art des Liedes (Schlaflied), in dem dieses Motiv erscheint, eine echte Ausnahme darstellt, soweit uns das bekannt ist. Weiterhin das Motiv der grösseren Aufopferungsbereitschaft der Frau ihrem Mann gegenüber, und nicht dessen Eltern, was ebenso eine Seltenheit ist. Hier soll auch das Motiv der Anflehung um Regen erwähnt werden, eine aussergewöhnliche Erscheinung in dieser Literaturform, da das an die Dodola-Lieder anderer Balkanvölker erinnert.

Besonders hervorgehoben werden sollen die **Soldaten-türküler** der türkischen Volsliteratur bei uns darstellen. In ihnen werden originalen poetischen Ausdruck gemäss wirkliche Einmaligkeiten der türkischen Volksliteratur bei uns darstellen. In ihnen werden verschiedene historische Ereignisse aus der fernen und nahen Vergangenheit unserer Völker besungen, die sich tief in die **Psychologie** der rumelischen Türken eingepägt haben. Unter diesen Türküler befindet sich auch eine Partisanenturkije aus dem Volksbefreiungskrieg.

Die Sanger sind in diesen Türküler selbst Soldaten, obwohl auch solche anzutreffen sind, in denen sich der Gesang in Dialogform abspielt. Interessant ist, dass der Dialog in diesen Türküler nicht das ganze Lied begleitet, sondern nur am Anfang oder am Ende erscheint, danach wird das Lied im Monolog weitergeführt, was ebenso eine seltene Erscheinung in der türkischen Volksliteratur ist.